

УДК 339.5:338.433

Н. Б. Мязіна,*аспірант, ДВНЗ "Тернопільський національний економічний університет",
асистент кафедри маркетингу, ПВНЗ "Галицька академія"*

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ АГРАРНОГО РИНКУ НА ВІТЧИЗНЯНИЙ РИНОК

У статті розглядаються актуальні проблеми глобалізації аграрних ринків. Також досліджується вплив даних тенденцій на вітчизняний аграрний ринок.

The article deals with topical issues of globalization of agricultural markets. Also investigated the impact these trends on the domestic agricultural market.

*Ключові слова: глобальний маркетинг, глобальний ринок, експорт, імпорт, канали розподілу.
Key words: global marketing, global market, exports, imports, distribution channels.*

ВСТУП

Аграрна продукція належить до сировинних ресурсів, вона є детально стандартизованою, тож необхідно розглядати можливості продажу її на глобальному ринку. Україна володіє значним геополітичним потенціалом для розбудови ефективного транскордонного співробітництва. Вона не лише має спільні кордони з основними новими членами і кандидатами на вступ до ЄС, але і межує з усіма прикордонними державами на східному кордоні ЄС — Росією, Білоруссю, Молдовою та Туреччиною. Також на сьогодні в російсько-українському прикордонному просторі активно впроваджуються елементи європейської регіональної політики, що дають позитивні результати у вирішенні проблем прикордонних територій у країнах ЄС.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Глобалізація економічної діяльності є характерною ознакою сучасного розвитку агропродовольчого ринку України. Ідеально вона може стати вагомим інструментом, що реалізує чинники національних конкурентних переваг. Проте світовий досвід показує, що лише розвинуті економіки мають позитивний ефект від відкритості національних ринків. Для інших — можливі ефекти від відкритої економіки, які, зважаючи на циклічність і кон'юнктури світового ринку, мають короткостроковий характер. Тож необхідно дослідити, яким чином вітчизняний аграрний ринок взаємодіє зі світовим і як на дану взаємодію вплинула глобалізація.

РЕЗУЛЬТАТИ

Характерною особливістю продовольчого ринку є нееластичний характер попиту. Попит

на сільськогосподарську продукцію більш щільно прив'язаний до фізіологічних потреб населення, ніж це має місце для промислових товарів і послуг.

Дослідження показують, що в тих країнах з перехідною економікою, де зростають доходи населення, спостерігається тенденція скорочення частки витрат на харчування у структурі доходів домогосподарств. У постсоціалістичних країнах з порівняно великим рівнем ВВП на одну особу — Словенії, Чеській Республіці, Угорщині і Словаччині — частка витрат на харчування у загальних витратах домогосподарств складає лише 20—30%, у той час як в Україні понад 60%. Частка витрат домогосподарств України — на продовольчі товари (включаючи харчування поза домом, алкогольні напої та тютюнові вироби) має тенденцію до скорочення.

У структурі експорту останніми роками переважає продукція рослинництва, що становить близько трьох четвертих сільськогосподарського експорту і найбільша частка якої припадає на зерно, також суттєвою є частка олійних. Орієнтація на зерно є традиційною для України. Концентрація уваги на олійних має двояку природу. З одного боку, насіння соняшнику є традиційно високорентабельною культурою, яка займає свою частку у вітчизняному виробництві, з іншого — розширення площ під рапс зумовлене глобальною тенденцією зосередження уваги на виробництві біопалива.

Видовий склад експортованого зерна по роках є неоднаковим. Провідні позиції в ньому займали ячмінь і пшениця. Саме ці види зерна є найбільш перспективними і на найближчі роки. Але питома вага експорту класної пшениці становить не більше 10%, ячменю — 15—18%, більшість же зерна ви-

Таблиця 1. Посівні площі під урожай 2010 року, у розрізі сільськогосподарських культур

Показники	Посівна площа, тис.га			Структура площ, %		Частка населення у посівній площі, %	
	2010 р.	2010 р. до 2009 р.		2010 р.	2009 р.	2010 р.	2009 р.
		+,-	%				
1	2	3	4	5	6	7	8
Посівна площа – всього	26736,2	-253,8	99,1	100	100	29,7	28,8
Зернові культури – всього	15127,9	-709,4	95,5	56,6	58,7	25,2	23,3
продовольчі	7105	-654,0	91,6	26,6	28,8	21,2	18,9
з них пшениця озима і яра	6461,3	-391,1	94,3	24,2	25,4	21,1	19,2
жито озиме і яре	287,6	-180,6	61,4	1,1	1,7	29	19
рис	29,3	4,7	119,1	0,1	0,1	4,4	4,1
просо	89,4	-29,9	74,9	0,3	0,5	20,7	15,8
гречка	215,4	-58,0	78,8	0,8	1	10,9	8,9
квасоля	22	0,9	104,3	0,1	0,1	87,3	85,8
зернофуражні	8022,9	-55,4	99,3	30	29,9	28,7	27,4
з них ячмінь озимий і ярий	4514,4	-607,4	88,1	16,9	19	33,8	28,9
кукурудза	2736,3	587,7	127,4	10,2	7,9	23,1	27,8
овес	328,5	-104,1	75,9	1,2	1,6	34,8	27,1
зернобобові (без квасолі)	409,1	58,7	116,8	1,6	1,3	4,9	4,9
сорго	30,7	8	135,2	0,1	0,1	21,2	18,1
суміш колосових	3,9	1,7	177,3	0	0	23,1	40,9
Технічні культури – всього	7137,8	592,8	109,1	26,7	24,3	14,7	15,4
з них соняшник на зерно	4417,6	185,7	104,4	16,5	15,7	20,5	21,3
цукрові буряки (фабричні)	502,9	180,5	156	1,9	1,2	8,8	10,5
соя	1070	425,6	166	4	2,4	4,1	3,8
рапс озимий та ярий	906,5	-153,0	85,6	3,4	3,9	4,7	3,5
Картопля та овоче-баштанні культури – всього	1961,2	11	100,6	7,3	7,2	95,2	95,5
з них картопля	1408	-0,9	99,9	5,3	5,2	98	98,1
овочі	460,1	9,5	102,1	1,7	1,7	89,9	90,1
Кормові культури – всього	2509,3	-148,2	94,4	9,4	9,8	48,9	46,2

возиться за межі України як несортове, що призводить до низької ефективності його експорту. Це спричинило ситуацію, що Україна знайшла своє місце на ринку фуражного зерна і є одним зі значних гравців глобального ринку за даним видом продукції, але практично відсутня у системі глобальних зв'язків на ринку продовольчого зерна.

Проаналізуємо детальніше експорт зернових України до країн світу. В структурі українського експорту зернових переважає три види культур: пшениця, ячмінь і кукурудза. За даними Держкомстату, в постачанні української пшениці станом на 2009 рік рівною мірою зацікавлені Африка, Азія і Європа, причому дві третини експорту у Європу припадає на Іспанію, половина африканського експорту перебирає Єгипет, в Азії українська пшениця постачається до 23 країн, найбільші частки припадають на Ізраїль, Республіку Корею та Йорданію.

Значний попит на українській ячмінь спостерігається в країнах Азії. Зокрема, майже половина припадає на Саудівську Аравію. Також значну частку експорту ячменю поглинає Іран.

Основними споживачами української кукурудзи є Греція, Італія, Литва та Іспанія в Європі (70% українського експорту в Європу), Російська Федерація в США та Туреччина в Азії.

Спостерігаються також менш значні поставки рису в країни США, зокрема Білорусь і Молдову, вівса — у країни Азії (Туреччина) і Африки (Єгипет).

Що стосується олійних рослин, то найбільшу частку — 88% експорту — становить насіння рапсу. Обсяги експорту даної культури практично рівні експорту пшениці й мають тенденцію до збільшення. Основними споживачами є три європейські країни — Нідерланди (28%), Бельгія (15%), Франція (14%) та Польща (9%). Це пов'язано, насамперед, з популяризацією біопалива, спричиненою підвищенням світових цін на пальне. Слід зазначити, що дана тенденція є негативною, оскільки олійні культури суттєво виснажують родючі ґрунти.

Представники Мінагрополітики вважають, що допустиме збільшення посівних площ під рапс — до 20% від вже зайнятих. І це раціональне твердження, оскільки подальше збільшення посівних площ під рапс при традиційному типі господарювання призведе до загального виснаження ґрунтів.

У табл. 1 подано структуру посівних площ станом на 2010 рік. Як бачимо, зростає частка, зайнята технічними культурами, що пов'язано з виробництвом біопалива, і скорочується частка, зайнята кормовими та зерновими культурами, що пов'язано з їх нижчою, порівняно з олійними культурами, рентабельністю.

Водночас глобальні сільськогосподарські ринки сьогодні дуже динамічні, конкурентні й вимогливі. У сучасних умовах близько 80% світової сільськогосподарської торгівлі — не сільськогосподарська сировина, а продовольчі товари. Розглянемо структуру імпорту України (табл. 2).

Найбільшу частку в експорті аграрної продукції становлять готові харчові продукти. Що стосується структури імпорту продукції рослинництва, то за винятком 2003—2004 років переважають їстівні плоди, горіхи і цитрусові, також суттєву частку складають чай, кава, прянощі і олійні культури. Тобто ввозу підлягають ті продукти рослинництва, які вже стали звичним елементом споживання, але не вирощують-

Таблиця 2. Рейтинг експортерів зернових у світі

ся в країні через невідповідність кліматичних умов.

Відомо, що економічна інтеграція аграрного сектора економіки веде до зниження витрат на виробництво сільськогосподарської продукції завдяки кращому використанню наявних ресурсів, що досягається за рахунок дії принципу порівняльних переваг і вільного переміщення факторів виробництва. Як результат, спеціалізація країни на виробництві тих видів продукції, які вона здатна створювати з найменшими витратами в умовах дії вільних інтеграційних ринкових сил, має забезпечити населення дешевшими і якіснішими продуктами.

Слід зазначити, що аграрний сектор економіки України має досить потужний ресурсний потенціал: майже чверть світового запасу родючих чорноземів, сприятливі кліматичні умови, вигідне геополітичне розташування. Сільськогосподарська продукція займає 12—13 % у структурі загального експорту України, що значно вище, ніж у багатьох країн-членів СОТ. У 2007 році Україна увійшла до числа п'яти найбільших експортерів зерна. На початок 2009 року, за різними оцінками, Україна посідала від 3 до 5 місця за часткою в експорті зернових, поступаючись США і ЄС. Це все свідчить, що український агропромис-

ловий комплекс має необхідні вихідні чинники для того, щоб увійти в світове господарство як провідна ланка його продовольчого ланцюга. Станом на 2010 рік Україна знову у п'ятірці щодо експорту пшениці.

На сьогоднішній день в українському АПК чітко визначаються такі проблеми: зниження доходу від експорту, скорочення експортного потенціалу АПК, гальмування розвитку експортного потенціалу під впливом обмеження забезпеченості паливно-енергетичною сировиною агропромислових підкомплексів, що спеціалізуються на виробництві продукції на експорт.

Слід зазначити, що Україна займає певне суттєве місце на світовому аграрному ринку (табл. 2). Вона входить у вісімку найбільших світових експортерів зернових за трьома категоріями: продаж пшениці, ячміню та кукурудзи.

Система збуту сільськогосподарської продукції в Україні значно складніша, ніж у країнах Західної Європи. Недосконале законодавство, високі тарифи на транспортні послуги, дуже дорога перевалка товару в Одеському порту — усе це створює серйозні перешкоди для налагодження ефективної системи експорту. Так, перевезення зерна з Вінниці до Одеси коштує приблизно 25 доларів за тонну. У Німеччині перевезення зерна на таку саму відстань та його перевалка в порту коштує не більше 9 доларів. Через неефективну систему збуту українські фермери за врожаю в 40 мільйонів тонн зерна втрачають щорічно від 600 до 700 мільйонів доларів.

Крім того, відмінність у світових і вітчизняних стандартах, застосовуваних до сільськогосподарської продукції, дає привід стверджувати, що хоча Україна і займає високі місця у рейтингах експортерів, ми не можемо твердити про її участь у глобальному ринку аграрної продукції, оскільки вітчизняні виробники диференціюють продукцію, що йде на внутрішній ринок, від тієї, що йде на експорт.

Вирішити проблему неефективного збуту можна не так завдяки політичним заходам та тиску, як за допомогою запровадження вільної конкуренції між торговельно-експортними фірмами. У Німеччині, наприклад, діє чимало закордонних експортних фірм із Франції, Америки, Бельгії. Вони конкурують між собою і зацікавлені в тому, щоб запропонувати фермерам якомога вигідніші умови. Тоді фермери зможуть більше заробити, а відтак, і більше інвестувати в розвиток свого господарства. Крім того, за рахунок збільшення обсягів продажу за кордон можна уникнути катастрофічного

для фермерів падіння цін на їхню продукцію на внутрішньому ринку. Якщо в червні 2008 року тонна зерна третього сорту в Україні коштувала 160 доларів, то вже в грудні ціна впала до 100 доларів. Такого катастрофічного падіння цін можна було б уникнути, якби була налагоджена ефективна система експорту. Досвід свідчить, що це одна з найважливіших умов для успішного розвитку сільського господарства та зміцнення позицій України як країни-експортера аграрної продукції на світових ринках.

Зараз Україна намагається збільшити свої шанси закріпитися на світових ринках шляхом інтегрування в міжнародні торговельні структури, передусім ідеться про Світову організацію торгівлі. При цьому Україні доцільно приєднатися до так званої *Cairn-Group*, яку утворюють 15 традиційних країн-експортерів сільськогосподарської продукції, серед яких Австралія, Канада, Бразилія, що виступають за лібералізацію аграрного ринку. Маючи своє лобі, Україна зможе відстоювати власні інтереси щодо тих країн та організацій, які проводять активну протекціоністську політику. Маються на увазі США та ЄС. Крім того, це призведе до вирівнювання стандартів до сільгосппродукції і наближення розгляду аграрного ринку вітчизняними підприємцями як глобального.

На даний момент для України існує два глобальні вектори інтеграції у світову економіку: прагнення до ЄС (вступ у СОТ є кроком у цьому напрямі) або глибша інтеграція із Росією, Білоруссю та Казахстаном у рамках ЄП (Єдиного економічного простору). Розглянемо обидва напрями.

Вступ до СОТ, інтеграція вітчизняного аграрного ринку у світовий продовольчий ринок потягнули за собою трансформацію системи підтримки та регулювання розвитку аграрного сектора України. Заходи мають орієнтуватися на ті, що дозволяє СОТ (так звана "зелена скринька").

Важливим завданням дальшого розвитку вітчизняного аграрного ринку має стати підвищення його рівня до вимог СОТ та інтеграція у світове середовище. Остаточна лібералізація торговельних режимів, які передбачені умовами СОТ, матиме для вітчизняного аграрного сектору як переваги, так і ризики.

Зазначимо переваги та проблеми вступу України до СОТ та ЄС. До переваг, насамперед, слід віднести відкритість ринків країн-членів СОТ для української продукції, поступове поширення на вітчизняний аграрний сектор міжнародних правил торгівлі, страхування, кредитування, інвестування тощо.

Найбільшим ризиком від набуття членства у

СОТ є поступове зменшення рівня захисту внутрішнього продовольчого ринку. Це може призвести до деякого зниження — на 5—10% залежно від видів продукції — забезпечення продовольчих потреб населення за рахунок продукції вітчизняного виробництва. Найбільше зниження можливе за тими видами продукції, які переважно виробляється в селянських господарствах і мають низький рівень передпродажної підготовки. Йдеться про молоко, картоплю, овочі, фрукти. Тому для пом'якшення негативних наслідків від приєднання до СОТ потрібні насамперед заходи, спрямовані на підтримку селянських господарств та інфраструктури аграрного ринку.

Серйозною проблемою є і нерівномірність розподілу благ між країнами та регіонами. Найбільші конкурентні переваги від усунення торговельних бар'єрів у світовій торгівлі зазвичай отримують економічно більш розвинуті країни. І хоча формально декларуються рівні можливості для кожного учасника, транснаціональні компанії та підприємства розвинутіших країн мають значно вищий потенціал та більші можливості впливу на ринок. Крім того, умови фінансування — різні для нових країн-членів ЄС. Найуразливішим стає саме сільське господарство тих країн, що не подолали ще кризи та депресії агропродовольчих секторів.

Інша, не менш важлива, проблема, яка обговорюється українськими сільгоспвиробниками, — це продаж землі іноземцям. Справді, згідно з Римською угодою, будь-який інвестор з іншої країни спільноти має право на придбання землі в тій країні, яка є привабливою для його бізнесу. Поки що в Україні діє власний моніторинг продажу землі, що зумовлено намаганням не допустити скуповування земель за безцінь. Спробуємо проаналізувати ці проблеми з огляду на досвід країн, що є новими членами ЄС.

Незважаючи на ці проблеми, Україна продовжує рухатись в напрямі євроінтеграції, і вступ до СОТ розглядає як один з кроків на цьому шляху.

Тепер розглянемо інший напрям. Переваги та недоліки ЄП для агропромислового сектора досліджували різні науковці, такі як Дяченко О., Шумській Н., Файчук О, Григоренко В. та інші. Передовсім потрібно нагадати, що частка українського експорту до Росії становить 18 % (2008 р.), усього в країні СНД — 26,2 %. Країни-учасниці ЄП є важливими партнерами України. Експортно-імпортним операціям з цими країнами належить певна частка у зовнішній економіці України. І тому угода про ЄП може існувати в тих межах, які не суперечать Конституції України, чинному законодавству та міжнародним угодам.

Отже, наведемо далі очікування від подальшої інтеграції аграрного сектора України в систему світових глобальних зв'язків.

1. Збільшення експорту — очікується в будь-якому напрямі інтегрування української економіки.

2. Зниження (відміна) мита та квот — дає як позитивні, так і негативні результати.

3. Необхідність упровадження технічних і ветеринарних норм та стандартів — існує як при вступі до ЄС, так і для продовження взаємовідносин з ЄП.

4. Конкурентоспроможність продукції — ця інтеграція є потужним стимулом здійснення реформ в аграрному секторі економіки.

5. Інвестиції.

Отже, експерти розходяться в думках стосовно подальшої ролі України як гравця на світових аграрних ринках. На думку представників Німеччини, Україна має непогані шанси утвердитися на традиційних експортних ринках Західної Європи, витіснивши звідти ЄС. Сюди належать Північна Африка, країни Близького Сходу та Південно-Східної Азії. Створення ефективної системи збуту аграрної продукції є важливим ще й тому, що українське сільське господарство через низький попит на внутрішньому ринку дуже залежить від експорту.

З іншого боку, наразі продукція вітчизняного виробництва в основному є неконкурентоздатною на європейському ринку.

Український сектор сільськогосподарської продукції слабо інтегрований у систему міжнародної торгівлі. Відповідно до дослідження Світового банку, частка експорту сільськогосподарської і харчової продукції у загальному обсязі сільськогосподарського виробництва за останні роки не перевищувала 14% в Україні у порівнянні з 25% в Польщі та 53% в Німеччині та Франції. Проблема стійкого нарощування обсягів виробництва і експортного потенціалу галузей АПК України характеризується підвищеним рівнем складності, тому що вона охоплює агропромислове виробництво, його ефективність, державну політику в цій сфері, демографічні умови, соціально-економічні умови формування ринків агропродовольчої продукції та експортного потенціалу, тенденції зовнішньоекономічної діяльності тощо.

Поміж тим, очевидно, що, незважаючи на оголошений курс України до ЄС, для неї важливий також розвиток торгівлі та просування своїх товарів на ринки Росії, Білорусі, Казахстану та інших країн СНД. А також постійно зростає роль азіатських ринків у зовнішній торгівлі України.

Не повинні ми зволікати з удосконаленням нормативно-правової бази згідно з вимогами

ЄС, розробкою санітарних та ветеринарних норм і стандартів, а також з посиленням контролю за якістю та безпекою сільськогосподарської продукції — тобто з досягненням відповідності копенгагенським критеріям ЄС — необхідним умовам нашого економічного розвитку та вступу до ЄС.

Якщо брати світовий ринок загалом, то елементами, що перешкоджають тотальній глобалізації, будуть різноманітні податки і обмеження, застосовувані країнами. За прогнозами ОЕСР та ФАО, вони не зникнуть зовсім, а навіть збережуться без значних змін.

ВИСНОВКИ

Отже, на даний час Україна є активним учасником ринку аграрної продукції як в ролі експортера (насамперед, зернових та рапсу), так і в ролі імпортера (в першу чергу, готової продукції харчової промисловості). Але на даний час ще некоректно говорити про вітчизняних виробників сільгосппродукції як про учасників глобального ринку, оскільки відсутнє виробництво і представлення стандартизованої продукції на світовому і внутрішньому ринках з використанням однакового комплексу маркетингу. Наразі прослідковується орієнтація окремо на ринки США та ЄС, причому вітчизняні стандарти максимально наближені до стандартів США. Тобто можна говорити про участь України в інтернаціональній торгівлі, але не про відчутну присутність її на глобальному ринку сільгосппродукції.

Література:

1. Виробництво основних сільськогосподарських культур [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

2. Краткий обзор ситуации на рынке зерна по сост. на 16.12.09 [Електронний ресурс] / Аналитический центр ЗАО "Русагротранс": www.rusagrotrans.ru

3. Майстро С.В. Стратегія державного регулювання розвитку агропромислового комплексу України в умовах глобалізації // Державне будівництво. — 2009. — № 1.

4. Перспективы в области продовольствия. Анализ мировых рынков [Електронний ресурс] // Продовольственная и сельскохозяйственная организация объединенных наций. — 2009: www.fao.org/

5. Товарна структура зовнішньої торгівлі України [Електронний ресурс] // Державна підтримка Українського експорту: <http://ukrexport.gov.ua/ukr/>

Стаття надійшла до редакції 21.03.2011 р.